

Tomáš Sedláček

Ekonomie dobrá a zlá

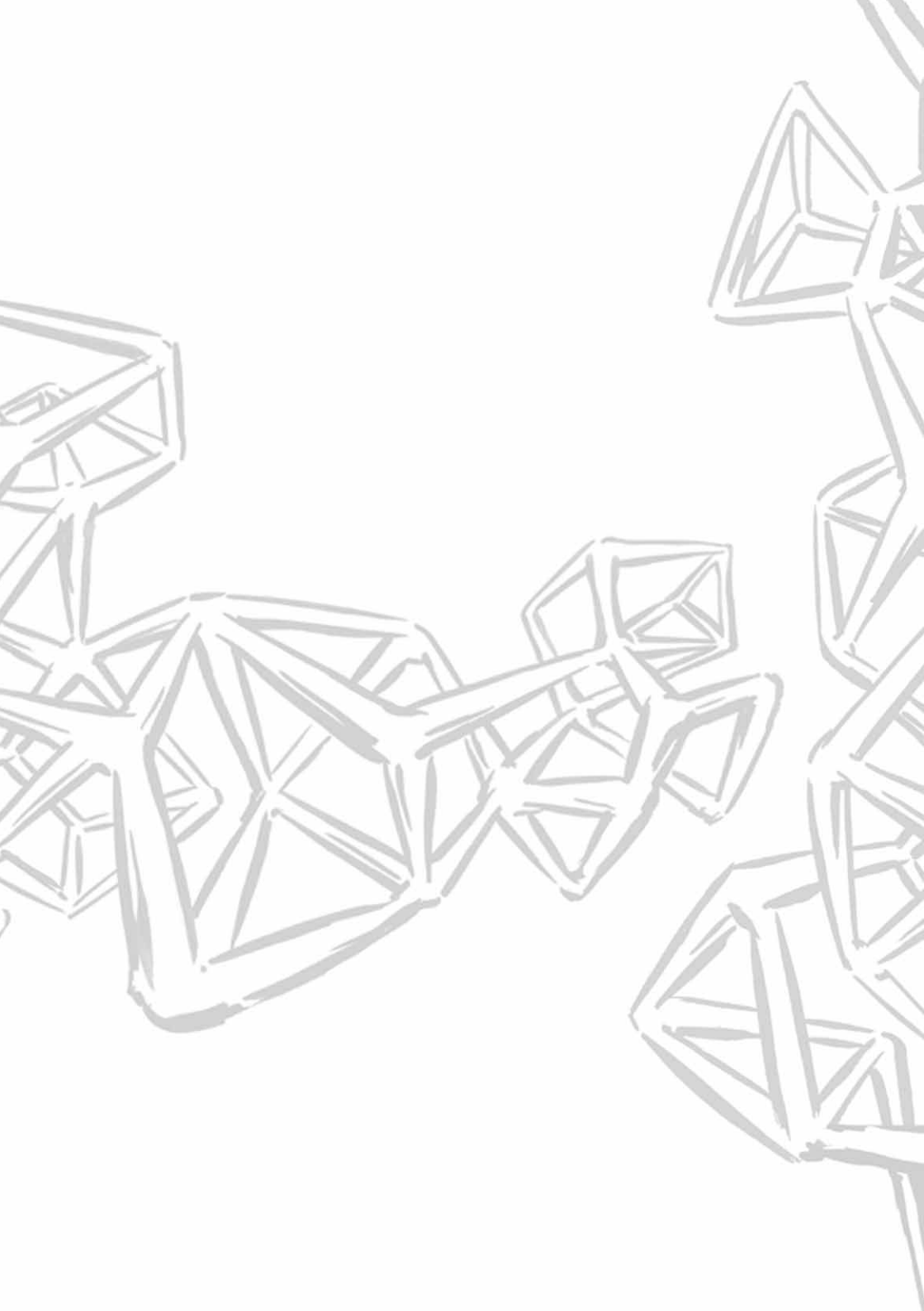
Po stopách lidského tázání
od Gilgameše po finanční krizi

Smith

**Ekonomie
dobra
a zla**

Tomáš Sedláček

Ekonomie dobrá a zlá

Po stopách lidského tázání
od Gilgameše po finanční krizi

Děkuji mým drahým profesorům a studentům, kteří mne nutili zamýšlet se nad věcmi neortodoxně a hledat nepohodlně odpovědi tam, kde je často nečekáme. Děkuji všem, kteří mne takto (m)učili a směřovali v bádání po stopách dávných myšlenek. Jsem vděčný odborníkům na slovo vzatým, kteří se mnohdy vyhýbají pozornosti davů a veřejnost je tedy často nezná. Můj dík patří zejména těm, kteří mi otevírali oči a ukazovali, že ekonomie není nudný či plochý obor – že může být i jedno úžasné tajemství a dobrodružství.

Děkuji těm, kdo přišli s nápadem a energií tento text vydat v knižní podobě. Všem, kteří se podíleli na vzniku této knihy: děkuji.

Můj velký dík také směřuje k všem mým blízkým za nesamozřejmou podporu v průběhu psaní. A největší dík patří tomu, jehož skutečné jméno neznám.

Tuto knihu věnuji svému synovi.

© Tomáš Sedláček, 2009

© 65.pole, 2009

Photos © Tomáš Tesař, 2009

Illustrations © Milan Starý, 2009

ISBN 978-80-903944-3-8

Obsah

1 Úvod

Tajemná moc příběhu aneb všechny barvy ekonomie / 15

2 Pradávná ekonomie

Epos o Gilgamešovi: o efektivitě, nesmrtelnosti a ekonomii přátelství / 23

Starý zákon: zemitost a dobro / 41

Antičtí klasikové a „ekonom“ Epikuros / 73

Platon: o askesi a komunismu / 81

Křesťanství: duchovní bytost v materiálním světě / 89

O lidském kvalitování a ráji srdce / 127

3 Proměny člověka v době vědecké

Mechanik Descartes / 141

Neřestný úl Bernarda Mandevilla / 153

Kovář ekonomie Adam Smith / 163

4 Rouhavé myšlenky

Osa dobra a zla / 183

Mechanický pomeranč / 193

Teorie sítě a smír rozumu s city / 213

5 Krize dobrá a krize zlá

Destruktivní kreativita / 225

Ekonomie krásná / 243

Literatura / 259

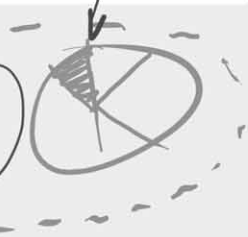
Tomáše Sedláčka znám jako schopného spolupracovníka, jehož ekonomické názory ale nemusí konvenovat všem. Raduji se, že vychází jeho knížka Ekonomie dobra a zla, která nahlíží na ekonomii v běhu historie a zpochybňuje některé stereotypy jejího současného vnímání.

Václav Havel _____
♡

Dřív nežli Boha chtěj sám sebe znát,
lidstvu přec patří člověka studovat.
Usazen mezi dvěma krajnostmi,
s divou skvělostí, s temnými znalostmi,
moc moudrý pro skeptikův úsudek,
moc slabý pro stoikův pyšný vztek,
dlí vprostřed; zvolí čin či nečinnost?
Kdo má v něm navrch: Bůh či zvířecost?
Má tělu snad před myslí přednost dát?
K smrti zrozen, dumá, jak chybovat,
přes rozum svůj v nevědomosti dlí,
ať přemítá, či vůbec nemyslí.
Rozum a cit jej matou den co den,
je sám, ať klamán, nebo osvícen,
způli ku vzletu stvořen, způli k pádu,
pán všeho tvorstva, jež mu chystá zradu.
Sám soudí pravdu, v omyl se vždy vplétá.
Je slávou, žertem a hádankou světa!

ALEXANDER POPE, HÁDANKA SVĚTA
(přeložil Petr Onufer)

$$\frac{365}{12} \} = \{0\}$$

?> XII > ?

1

Úvod

54 12456 00

00 55664

245765 00 011

Realita se spřádá z příběhu, nikoliv z materie.

ZDENĚK NEUBAUER

Vše se hodí...

PAUL FEYERABEND

Tajemná moc příběhu aneb všechny barvy ekonomie

Odedávna se člověk snažil rozumět světu kolem sebe. V tom mu pomáhaly příběhy, které vysvětlovaly, jak se chová realita. Z dnešního pohledu vypadá takové nazírání na svět úsměvně – stejně tak jako bude připadat to naše několika generacím po nás. Tajemná moc příběhu, kterému lidé uvěří, je ovšem nedozírná.

Jedním z takových příběhů je příběh ekonomie. Kdysi bývala naukou o správě domova¹, ale jako by se z ní postupně vytratilo veškeré kouzlo a ušlechtilost. Občas můžeme mít dojem, že ztratila všechnu barvu a napomáhala vytvářet svět, kde vládne černobílост. Příběh ekonomie přitom býval daleko rozmanitější.

Mýty a namyšlená věda

Zprvu si lidé vysvětlovali svět kolem sebe prostřednictvím mýtů a náboženství; dnes hraje tuto roli věda. Bylo by bláhové se domnívat, že ekonomické tázání započalo až s dobou vědeckou. Abychom pochopili ekonomické smýšlení našich dávných předků, musíme se ponořit do jejich mýtů a filosofie. Právě tím se zabývá tato kniha.

Za počátek moderní ekonomie se považuje rok vydání *Bohatství národů* od Adama Smithe, tedy rok 1776. Odvážnější výlety do dějin ekonomického myšlení zpravidla končí u Reného Descarta, na počátku „vědeckého“ nazírání na svět. Jako by se před ním otázky, kterými se dnes ekonomie zabývá,

¹ Z řeckého oikonomia; oikos – dům, nebo také domácnost či rodina, nomos – zákon

vůbec nekladly a nehrály žádnou roli ve vývoji lidstva. Či ještě namyšleněji, jako by jakýkoliv příběh, který nebyl příběhem vědeckým, postrádal smysl a relevanci.

Naše postmoderní doba, která je přece jen o poznání pokornější než vědecká doba moderní,² si uvědomuje sílu mytologie, náboženství a vyprávění – „*rozdíly mezi vědou a nevědou mizí*“.³ Proto se vydáme tak hluboko, kam až nás písemné dědictví naší civilizace pustí. První stopy ekonomického tázání budeme hledat v eposu o sumerském králi Gilgamešovi a podíváme se, jak o ekonomických otázkách smýšleli někteří Židé, křesťané, antičtí i středověcí myslitelé. Bedlivěji prozkoumáme i učení těch, kteří položili základy dnešní ekonomie v době relativně nedávné.

Věnovat se starým příběhům není přínosné jen pro historiky nebo kvůli tomu, abychom pochopili uvažování našich (pra)otců. Příběhy mají svou moc i poté, co se objeví příběh nový, který ten minulý nahradí nebo úplně vyvrátí. Příkladem může být snad nejznámější spor dějin, spor mezi příběhem geocentrickým a heliocentrickým. Jak každý ví, vyhrál příběh heliocentrický, ovšem dodnes geocentricky říkáme, že Slunce vychází a zapadá. Naši základní orientací ve světě je východ a západ. Přitom svět žádný východ a západ nemá. A vychází-li vůbec něco, je to naše Země, nikoliv Slunce.

Kdo ví, zdali příběh ekonomie nevstupuje do nové kapitoly, která nám rozšíří obzory a naučí nás vidět svět z jiného úhlu. I proto je třeba otevřít oči a poznat příběh od počátků, neboť „*nebude dobrým ekonomem, kdo je jenom ekonomem*“.⁴

Hranice zvědavosti

Pokud se ekonomie imperiálně odvažuje aplikovat své vzorce myšlení v oblastech, které tradičně patřily do hájemství religionistiky, sociologie či politologie, proč se nevydat do protiproudu a nepodívat se na ekonomii

² Termín věda zde používáme ve velice volném smyslu. Vědou prozatím budeme myslet vše, co je takto obecně vnímáno. K detailnějšímu zamýšlení nad „vědeckým“ a „nevědeckým“ se vrátíme v kapitole Proměny člověka v době vědecké a v kapitole Rouhavé myšlenky.

³ Feyerabend, P. K.: *Rozprava proti metodě*, str. 50.

⁴ John Stuard Mill v *Essays on Ethics, Religion and Society*. Vol 10 of Collected Works of John Stuart Mill, str. 306, v Redman, D.: *Economics and the Philosophy of Science*, úvodní citace. Volnějším autorův překlad z anglického „A person is not likely to be a good political economist, who is nothing else“.

z pohledu nástrojů religionistů, sociologů nebo politologů? Pokud si moderní ekonomie troufá vysvětlovat chod kostelů či provádět ekonomickou analýzu rodinných vazeb (a často přináší zajímavé a nové postřehy), proč nepohlédnout na teoretickou ekonomii jako na systém náboženství či soukromých vztahů? Jinými slovy, proč se nepokusit o antropologický pohled na ekonomii?

Cílem této knihy je zachytit, jak se vyvíjelo vnímání ekonomické dimenze člověka, a nabídnout zpětnou reflexi. Téměř všechny klíčové myšlenky, se kterými dnes ekonomie vědomě či nevědomě operuje, mají dlouhou historii a jejich kořeny sahají převážně zcela mimo obvyklý záběr ekonomie a často i vědy vůbec. Budeme se tedy snažit poukázat na počátky ekonomické víry, na zrod myšlenek a jejich vliv na ekonomii.

Abychom mohli pohlédnout na ekonomii jako takovou, musíme se od ní vzdálit. Musíme se tak říkajíc procházet na samotných hranicích ekonomie či ještě lépe mimo ně. Nebo, chceme-li použít Wittgensteinovo přirovnání, stejně tak jako oko pozoruje okolí, ale nikoli samo sebe, na zkoumání objektu je vždy třeba z něj vystoupit – a není-li to možné, alespoň použít zrcadlo. V této knize budeme používat zrcadlo antropologické, mytické, náboženské, filosofické, sociologické, psychologické – vesměs cokoli, co nám poskytne vnější obraz.

Na tomto místě se patří uvést nejméně dvojí omluvu. Za prvé, hledíme-li na svůj odraz v čemkoli v okolí, dostane se nám často velice různorodého a nesouvislého obrazu. Ani tato kniha nechce nabídnout komplexně provázaný systém – už z toho prostého důvodu, že žádný takový systém neexistuje. Nebudeme se například zabývat veškerou sumerskou literaturou, i když by zde jistě bylo možno nalézt mnoho podnětných myšlenek. Budeme pojednávat o hebrejském a křesťanském myšlení, které se týká ekonomie, ale nikoliv studovat celý teologický systém starověku či středověku. Naší snahou bude vybrat klíčové vlivy a zlomové myšlenky, které formovaly dnešní ekonomický modus vivendi. Omluvou za tak široký a zdánlivě nesouvisějící obsah budiž myšlenka, kterou již dávno vyslovil Paul Feyerabend: *Vše se hodí.*⁵ Nikdy nebudeme tušit, z jakého pramene vzplane inspirace pro příští vývoj naší vědy.

⁵ Feyerabend, P. K.: „Neexistuje žádná idea, jakkoli stará a absurdní, která by nedokázala zlepšit naše poznání.“ *Rozprava proti metodě*, str. 50.

Další omluva se týká případného zjednodušení či zkrácení v těch okrajových oblastech, které autorovi připadaly ekonomicky důležité, ale leží zcela v hájemství jiného oboru. Věda se dnes ráda schovává za slonovinové zdi, stavěné tu z matematiky, tu z latiny či řečtiny, z dějin, axiomů a jiných zasvěcovacích rituálů, aby si vědci mohli užívat svého nezaslouženého klidu od kritiky ze strany jiných oborů nebo veřejnosti. Věda ale musí být otevřená, v opačném případě, jak trefně poznamenává Feyerabend, se z ní stává elitní náboženství pro zasvěcené, které navenek, směrem k veřejnosti, vyzařuje své totalitní rysy. Slovy amerického ekonoma českého původu Jaroslava Vanka, „*naneštěstí nebo našťěstí, naše zvědavost se neomezuje hranicemi naší profesní specializace.*“⁶ Koneckonců, podaří-li se v těchto pohraničních oblastech inspirovat nové náhledy na ekonomii či vzbudit diskusi, kniha více než naplní svůj *raison d'être*.

Vyplácí se dobro?

Existuje ekonomie dobra a zla? Vyplácí se dobro, nebo je dobro mimo ekonomický kalkul? Je lidstvu vrozena sobeckost? A lze ji ospravedlnit, má-li za následek obecné blaho? Nemá-li se z ekonomie stát pouze mechanisticky-alokační ekonometrický⁷ model bez jakéhokoli hlubšího (či aplikačního) smyslu, stojí za to položit si i takové otázky.

Odpovědi budeme hledat v celé historii od počátků naší kultury až po současnou postmoderní dobu. Není cílem sledovat každý okamžik, který přispěl ke změně tehdejšího či současného ekonomického vnímání světa; jedná se spíše o zastávky ve vývoji, a to buď u jednotlivých dějinných epoch (*Epos o Gilgamešovi*, Hebrejové, křesťanství atd.), nebo u významných osobností, které měly na vývoj ekonomického chápání člověka vliv (Descartes, Mandeville, Smith, Kant, Hume, Mill ad.).

První, historická část knihy je řazena víceméně chronologicky. Další díl začíná ekonomickým pohledem na myšlení Reného Descarta a zkoumá samotný zrod vědy jako moderního interpretačního mechanismu, který evropské civilizaci až dodnes odňal otázku *proč* a její ztrátu bohatě nahradil

⁶ Vanek, J.: *The Participatory Economy*, str. 7.

⁷ Ekonometrie je obor kombinující matematiku, statistiku a ekonomii. Jedná se o předmět používající relativně pokročilé matematické a statistické modely.

odpověďmi na otázku *jak*. Uvidíme, jak silně Descartes ovlivnil zrod konceptu homo oeconomicus,⁸ jehož slabiny se pokusíme pojmenovat v předposlední části. Závěrečný oddíl zasazuje knihu do kontextu současné ekonomické krize.

Neptej se a počítej

Nakonec je snad na místě upozornění, že tento text obsahuje mnoho citací a parafrází původních myslitelů. Hlavním důvodem je co možná nejautentičtější přiblížení cenných myšlenek dávných věků slovy původního myslitele. Autentičnost a duch doby by zcela vyprchaly, pokud bychom dávné výroky pouze převyprávěli, což by byla velká ztráta. Stejně tak odkazy pod čarou jsou určeny k možnosti hlubšího studia dané problematiky.

Kniha nemá být plným výkladem dějin filosofie a ekonomie. Autor si klade za cíl spíše doplnit některé kapitoly dějin ekonomického myšlení širší perspektivou a analýzou vlivů, které často unikají pozornosti ekonomů a které mohou přilákat širší publikum, zklamané ze zploštělého pojetí ekonomie coby matematické nauky o maximalizaci bohatství a užitku.

Ekonomie, jak ji známe dnes, je kulturním fenoménem, téměř by se chtělo říci výtvorem naší civilizace. Není to však *výtvor* ve stejném smyslu jako tryskový motor či sázkové dostihy. Rozdíl mezi tím vším tkví v tom, že tryskovému motoru či dostihům uspokojivým způsobem rozumíme – víme, kde vznikly, dokážeme je (téměř) rozložit na prvočinitele, umíme je odstartovat a umíme je zastavit. S ekonomikou to tak není. Mnoho věcí vznikalo nevědomky, spontánně, bez kontroly či záměru, a nikoli pod jakousi taktovkou. Předtím než se ekonomie emancipovala, žila šťastně jako podmnožina filosofie, konkrétněji mravní filosofie. Tedy na hony daleko od dnešního pojetí ekonomie jakožto matematicky-alokativní vědy, která si již dávno tyto otázky neklade a naopak jimi ze své pozitivistické povýšenosti často pohrdá. Naše tisíciletá „výchova“ ale stojí na hlubších, rozmanitějších a často i pevnějších základech, o nichž je dobré vědět.

⁸ *Homo oeconomicus* neboli *člověk ekonomický* je dnes převládajícím konceptem ekonomické antropologie. Vychází z předpokladu racionálně uvažujícího jednotlivce, který, veden egoistickými pohnutkami, hledá cestu k maximalizaci svého užitku.

2

Pradávná ekonomie

*Kam běžíš, Gilgameši? Život, jež hledáš, nenalezneš...
ve dne i v noci buď stále vesel!*

EPOS O GILGAMEŠOVI

Epos o Gilgamešovi: o efektivitě, nesmrtelnosti a ekonomii přátelství

Epos o Gilgamešovi pojednává o době před téměř pěti tisíci lety a je bezesporu nejstarší písemností, jakou má lidstvo o sobě k dispozici. Posloužil jako inspirace mnohým příběhům, které více či méně upravené dominují mytologii dodnes, ať už jde o motiv potopy či hledání nesmrtelnosti. I v tomto prastarém díle hrají důležitou roli otázky, které dnes považujeme za ekonomické.⁹

Gilgameš, panovník Uruku, je „ze dvou třetin bůh a člověk z jedné“.¹⁰ Děj začíná popisem dokonalé, nesmrtelné zdi, kterou Gilgameš staví kolem města. Za tímto účelem týrá dělníky a zakazuje jim setkávat se s jejich ženami či dětmi. Lid si stěžuje bohům a ti sesílají trest v podobě divokého Enkidu, který má Gilgameše zastavit. Oba se však spřátelí, vytvoří nepřemožitelnou dvojici a společně vykonávají hrdinské činy. Posléze Enkidu umírá a Gilgameš se vydává hledat nesmrtelnost. Zdolá mnohé překážky a nástrahy, nesmrtelnost mu však nakonec sice o kousek, ale nenávratně unikne. Konec příběhu se vrací tam, kde epos začal – k oslavnému zpěvu o hradbě urucké.

Neproduktivní láska

Gilgamešova snaha postavit zeď, jaká nemá obdoby, je ústřední zápletkou celého příběhu. Výkon svých poddaných se snaží zvýšit za každou cenu, tedy i tím, že jim brání ve styku s ženami a dětmi. Lidé si proto stěžují bohům:

⁹ Tomuto tématu se velice inspirativním způsobem věnuje český filosofující ekonom Václav Klusoň, viz např. *Návraty dr. Bernarda Mandevilla aneb počestní darebové v ekonomické transformaci, Politická ekonomie*, Praha 2004.

¹⁰ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, II.1 (str. 24).

*Muži uručí stále ve strachu prodlívají.
Nepouští Gilgameš syna k otci...,
nepouští Gilgameš k milenci dívku,
dceru hrdiny, manželku muže udatného.*¹¹

Jak vzdálený princip a přitom jak blízký. I dnes často žijeme v Gilgamešově představě, že lidské vztahy – tedy sama lidskost – jdou na úkor pracovního nasazení, že by lidé byli výkonnější, kdyby neztráceli svůj čas a energii *ne*-produktivními záležitostmi. Žijeme v představě, že doména *lidskosti* (lidských vztahů, lásky, přátelství, umění atd.) je *ne*-produktivní. To platí pochopitelně s výjimkou *re*-produkce, která jediná, a to do slova a do písmene, (*re*)produktivní je. Gilgameš si tím, že svému podniku – stavění zdi – věnoval větší úsilí (ač úsilí svých poddaných) než okolní, konkurenční města, chtěl zasloužit věčné jméno, tedy nesmrtelnost.

Tato snaha maximalizovat efektivitu za jakoukoli cenu, toto potlačování lidského na úkor ekonomického redukuje člověka z celé šíře jeho člověčenství na čistě a pouze výrobní jednotku. Krásné české slovo *robot* to vyjadřuje zcela dokonale. Člověk redukovaný na pouhého *robot*-níka se stává pouhým robotem. Jak dobře by se epos býval hodil Karlu Marxovi, který by jej snadno mohl použít jako první historický moment redukce člověka na robotníka, prehistorický příklad vykořisťování a odcizení jedince rodině i sobě samému!¹²

Přání vládnout pouhým robotníkům bylo snad odjakživa touhou tyranů. Každý despotickejší vládce vidí v rodinných a přátelských vztazích konkurenci efektivit. Snaha o redukci člověka na výrobní a konzumní jednotku (neb ekonomie nic víc nepotřebuje, což krásně – až bolestně – demonstruje model *homo oeconomicus*) je také patrná ve varovných společenských utopiích. Platon ve svých ideálních představách státu nepovoluje vychovávat děti rodičům, ale ihned po porodu je odevzdává specializované instituci. Lidské vztahy redukuje na to jediné produktivní – na reprodukci. Podobně tomu je i ve varovných utopiích A. Huxleyho *Konec civilizace* a G. Orwella *1984*. V obou románech jsou lidské vztahy či city (koneckonců jakékoliv

¹¹ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, II.10–17 (str. 24).

¹² Marx vyjadřuje tuto redukci člověka ještě důrazněji: „Dělník se stává pouhým příslušenstvím stroje...“, viz Rich, A.: *Etika hospodářství*, str. 52.

projevy osobnosti) zakázány a přísně trestány. Přátelství či láska je nejen „zbytečná“ a neproduktivní, ale může být naopak pro totalitní systém destruktivní (jak je dobře vidět v románu *1984*). Přátelství je zbytečné, protože bez něj dokáže společnost i jedinec žít.

Cedry pokácíme

Existuje však cosi jiného, co je s přátelstvím často zaměňováno, co společnost a ekonomika naopak potřebuje nutně.¹³ I nejranější kultury si uvědomovaly hodnotu spolupráce na pracovní úrovni – dnes to nazýváme kolegiálníta, tovaryšství, či chcete-li použít zpronevěřený termín, soudružství. Tyto drobné vztahy pro společnost i firmu potřebné jsou – práce se dá dělat mnohem rychleji a efektivněji, pokud spolu lidé vycházejí i na lidské úrovni a vzájemně si vycházejí vstříc. Čeština kvůli tomu převzala z angličtiny slovo *tým*. Týmová práce je příslibem lepšího výkonu a na *team-building* se najímají specializované firmy.

Ovšem právě přátelství, které se v *Eposu* stává jedním z centrálních témat, je ze zcela jiného těsta než tato kolegiálníta. Přátelství, jak ho trefně popisuje C. S. Lewis, je zcela neekonomický, nebiologický a civilizačně zbytečný a nepotřebný vztah (na rozdíl třeba od erotického vztahu či mateřské lásky, které jsou potřebné z čistě reprodukčního hlediska). Zato však právě v přátelství často vznikají – a to mimoděk, jako vedlejší produkt, externalita – myšlenky a činy, které společně dokážou přeměnit tvář společnosti. Přátelství dovede jít proti zaběhlému systému tam, kde jedinec nemá sám odvahu.¹⁴

Zpět k *Eposu o Gilgamešovi*. Krásný příklad síly přátelství, které umí přeměnit (bořit) systém, je přímo zde. Enkidu, bohy seslaný jako trest na Gilgameše, se nakonec stává jeho nerozlučným přítelem a spolu se vydávají proti bohům. Gilgameš by sám k něčemu takovému nikdy nesebral odvahu – a Enkidu také ne. Spojen poutem přátelství a společným odhodláním zapomíná Gilgameš na budování své ochranné zdi (opouští tak svůj původní nejvyšší cíl) a naopak se vydává mimo město, mimo bez-

¹³ Lewis, C. S.: *The Four Loves*, str. 60.

¹⁴ Lewis, C. S.: *The Four Loves*, str. 64.

pečí svých zdí, do divočiny lesa, napravovat řád světa – zabít Chuvavu, zosobnění zla.

*V lese bydlí Chuvava silný.
Ty a já, my jej zabijeme,
veškeré zlo země vyhladíme
a cedry pokácíme!*¹⁵

Tím mimoděk a zřejmě mimo plán splnili bohové svůj úradek – skrze přátelství s divochem Enkidu Gilgameš zanevřel na stavbu zdi. Zároveň tím bezděky a paradoxně Gilgameš potvrdil skrze vlastní zkušenost svou domněnku – že totiž lidské vztahy skutečně stojí v cestě stavbě jeho slavné zdi. Svou zeď nechává rozestavěnou a se svým přítelem se vydává *za* ni. Gilgameš již nehledá nesmrtelnost ve výstavbě své zdi, ale v hrdinných skutcích s přítelem na život a na smrt. Přátelství mění oba přátele. Gilgameš se z nenáviděného tyrana stává člověkem s *city* – zapomíná na svou usedlou pýchu za dokonalými zdmi uruckými a oddává se dobrodružství v divočině a svému *animal spirit*¹⁶, jak by to zřejmě nazval Keynes. A proměna Enkidu? Byl-li Gilgameš symbolem téměř božské dokonalosti, civilizace a usedlého městského tyrana svých poddaných, místo nichž by raději viděl stroje, pak stál Enkidu původně na zcela opačném pólu. Byl zosobněním zvířecosti, nezkcrocenosti a divočství. V případě Enkidu je pak přátelství s Gilgamešem symbolem završení procesu, ve kterém se stává člověkem. Přátelství mění oba hrdiny – oba z opačného pólu – v lidi.

¹⁵ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka druhá, III.5 (str. 38).

¹⁶ *Animal spirit* je termín, se kterým přišel ekonom J. M. Keynes. Míní se tím naše duše, cosi, co nás *animuje* – tedy spontánní nutkání (spontaneous urge), jež dává našim činům smysl a energii. V žádném případě se nejedná o „animálního ducha“, jak se občas mylně uvádí.

... our positive activities depend on spontaneous optimism rather than on a mathematical expectation, whether moral or hedonistic or economic. Most, probably, of our decisions to do something positive, the full consequences of which will be drawn out over many days to come, can only be taken as a result of animal spirits – of a spontaneous urge to action rather than inaction, and not as the outcome of a weighted average of quantitative benefits multiplied by quantitative probabilities. Enterprise only pretends to itself to be mainly actuated by the statements in its own prospectus, however candid and sincere. Only a little more than an expedition to the South Pole, is it based on an exact calculation of benefits to come. Thus if the animal spirits are dimmed and the spontaneous optimism falters, leaving us to depend on nothing but a mathematical expectation, enterprise will fade and die...“ (Keynes, J. M.: *The General Theory of Employment Interest and Money*, str. 161–162).

Pivo pij, to patří k žití

Celé historii lidstva dominuje snaha stát se co nejméně závislými na rozmarech přírody. Čím je civilizace vyspělejší, tím více je jedinec chráněn od přirozených vlivů a umí kolem sebe vytvářet *konstantní* prostředí dle libosti. Náš jídelníček již není závislý na úrodě, na výskytu lovné zvěře či na ročním období. V dnešní západní civilizaci dokážeme udržet konstantní klima, ať je třeskatá zima nebo horoucí léto. Tato *konstantizace* se týká i lidské činnosti. Dnes již dávno není zapotřebí, aby si každý jednotlivec dokázal ušít vlastní oblečení a obuv; ulovit, vypěstovat či upravit své vlastní jídlo; nalézt zdroj pitné vody a postavit si obydlí. Tyto role přebírá institut specializace (která pochopitelně fungovala dávno před tím, než ji Adam Smith popsals jako jeden z hlavních zdrojů bohatství národů). Každý se tedy specializuje na to, čím umí být společnosti nejpřínosnější.

Vše má však svou cenu a žádný oběd není zadarmo. Ani blahobytný chod, který nám prostřela specializace. Cenou, kterou platíme za nezávislost na rozmarech přírody, je závislost na naší společnosti a civilizaci. Čím je daná společnost *jako celek* sofistikovanější, tím méně jsou její členové *jako jedinci* schopni přežít sami o sobě, bez společnosti. Čím je společnost specializovanější, tím větší je počet těch, na nichž jsme závislí.

Enkidu dokázal v přírodě přežít *nezávisle* a bez jakékoli pomoci. Neboť Enkidu:

*nezná ni lid, ni zemi (...)
S gazelami trávou se živí,
s divokou zvěří k napajedlu se tlačí
a stejně jako zvířatům lahodí voda jeho srdci.*¹⁷

Enkidu je jako zvíře, nemá svůj národ a není členem žádné země. Vlastní činností si *sám* dokáže obstarat veškeré své potřeby, je bez civilizace, je *ne-civilizovaný*.

Epos později líčí, jak se Enkidu stane civilizovaným člověkem. V momentech jeho přechodu ze stavu zvířecího do stavu lidského nám jaksi implicitně nejstarší zachovalý *epos* napovídá cosi cenného. Totiž v čem rané kultury spatřovaly počátek civilizace. *Epos* zde nenápadně popisuje stvo-

¹⁷ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, II. 37–41 (str. 25).

ření, probuzení člověka. Jsme svědky emancipace lidskosti ze zvířete, podobně jako se socha líhne z kamene. Ze stavu individuální satisfakce svých potřeb primárním nezprostředkovaným užitím přírody bez snahy o její přeměnu se Enkidu stěhuje do města, prototypu civilizace a života v *umělém* prostředí *mimo* přírodu – stává se člověkem.

Jak k tomu došlo? Tento proces započal léčkou, kterou na něj Gilgameš připravil ve formě nevěstky Šamchaty, která měla „*učinit s divochem, jak dělá žena*“.¹⁸ Po šesti dnech a sedmi nocích obcování Enkidu vstává...

*A když nasytil se rozkoše její,
svou tvář otočil k zvířatům svým.
Jakmile jej spatřila, Enkidu, na útěk se dala.
Zvěř stepní daleko od něho pádí.
Vymrštil Enkidu své očištěné [!!!] tělo,
však nehnutě zůstaly stát nohy jeho, neb odešla zvířata jeho.
Zeslábl Enkidu, jeho běh není, jako byl dříve,
ale na duchu vyrostl a rozumem vyspěl.*¹⁹

Posléze Enkidu přichází o svou zvířecí přirozenost, neboť „*zvířata jeho, s nimiž vyrůstal v stepi, se odcizí jemu*“.²⁰ Posléze byl přiveden do města, obléknut, byl mu podán chléb a pivo:

*Jez chléb, Enkidu, to patří k zítí
a pivo pij, jak zvykem je v zemi.*

Tím došlo k tomu, že v „*člověka se změnil*“.²¹ Enkidu se zapojil do (speci-
alizované) společnosti, která mu nabídla něco, čeho příroda ve svém neob-
dělaném stavu nikdy nebyla schopna. Stal se člověkem.

¹⁸ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, IV. 22–29 (str. 28).

¹⁹ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, IV.14 (str. 27), hranatá závorka autorova.

²⁰ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka první, III. 45 (str. 27).

²¹ *Epos o Gilgamešovi*, tabulka druhá, III. 25 (str. 33). Jako by se chtělo nepřímo naznačit, že to, co je v člověku špatné, je jeho zvířecí, animální, nekulturovaná přirozenost. Epos však tento morální rozměr dobra a zla ještě nemá vyvinut, to přichází do naší kultury až s judaismem.